

Ellen ter Gast

DE DAPPERE KIJKER

WAAROM **NETFLIX** ONS MEER
TE BIEDEN HEEFT DAN **KANT**

Klement

DE DAPPERE KIJKER

Waarom Netflix ons meer
te bieden heeft dan Kant

Ellen ter Gast

Klement

www.uitgeverijklement.nl

© 2018 Ellen ter Gast/Uitgeverij Klement, Utrecht

Alle rechten voorbehouden.

Ontwerp omslag: Judith Schoffelen

Opmaak binnenwerk: Gewoon Geertje

ISBN paperback 978 90 8687 276 3

ISBN e-book 978 90 8687 277 0

NUR 730

Voor alle verhalenvertellers van de wereld, hoe saai zou het zijn
als zij er niet waren.

Inhoud

Voorwoord – Herman Vuijsje	9
Hoofdstuk 1 – Verslaafd aan verhalen	13
Hoofdstuk 2 – In den beginne	27
Hoofdstuk 3 – De morele moed van Frankie Dunn	43
Hoofdstuk 4 – Moraal zonder God	57
Hoofdstuk 5 – Onze liefde voor <i>bad guys</i>	71
Hoofdstuk 6 – Revolverhelden	87
Hoofdstuk 7 – Helden van vandaag en morgen	101
Hoofdstuk 8 – Morele moed in praktijk	117
Aftiteling	133
Noten	137

Voorwoord

HERMAN VUIJSJE

'En nu... de moraal!' Het is nog niet zo lang geleden dat een zanger of acteur aan het eind van zijn smartlap of leerstuk zijn stem verhief om het hooggeëerd publiek voor te houden welke lering daaruit moest worden getrokken. Dat ze zich niet zouden vergissen en op eigen houtje aan het interpreteren zouden slaan.

Het is nog niet zo lang geleden, maar het lijkt een eeuwigheid. Wat we goed of verkeerd vinden, maken we tegenwoordig zelf wel uit. En die les is lang niet meer zo eenduidig als vroeger. Sterker nog: morele bevlogenheid is een beetje in het verdomhoekje terechtgekomen.

Ik weet waar ik het over heb, want ik ben een ouderwetse moralist. Tenminste, als ik afga op wat mij nogal eens wordt toegevoegd als iemand een lezing van mij heeft bijgewoond of een boek van mij heeft gelezen. Ze roepen nog net geen 'vuile moralist!' maar het scheelt niet zoveel.

Een moralist laadt de verdenking op zich een zwart-witoordeel te willen vellen in een wereld vol grijs tinten. En, nog erger, een ander te willen vertellen wat hij moet doen. Dat is zonder meer

onbehoorlijk in een land waar men elkaar, zoals in het beroemde Postbankliedje uit 1996, 'niet de wetten voorschrijft' maar 'in zijn waarde laat'.

Goede verhalen zijn niet zwart-wit, vindt ook Ellen ter Gast in dit boek. Sprookjes en romantische films met een geheid happy end – dat ook een overwinning van het goede betekent – zijn uit de tijd. Ambigüiteit moeten we hebben in een verhaal, het moet knagen, je uit je morele comfortzone halen en daarmee uitnodigen tot reflectie.

Tussen dader en slachtoffer loopt vaak maar een dunne lijn, in dat opzicht gaat de schrijfster enthousiast mee in de nu toonaangevende opvatting. Het is een manier van denken die tegenwoordig ook opgeld doet als er wordt teruggekeken op de oorlog – voor mijn generatie het ijkpunt van moraliteit. Ook daarbij overheerst de laatste decennia een nadruk op grijstinten.

Bij mij niet. Doe mij de helden, degenen die hun leven op het spel zetten. Als er toen geen mensen waren geweest die zwart-wit dachten en handelden, had niemand van mijn vaders familie de oorlog overleefd en was ik er niet geweest om anderen de les te lezen!

Ellen vindt ook dat de kwaliteit van een verhaal losstaat van het morele karakter van de schepper. Zo leest zij graag de antimiet Céline. Ook niet mee eens! Ik wil niet ontroerd worden door een kunstenaar die heulde met de nazi's. Of over de menselijke zijnsvraag nadenken aan de hand van een filosoof die het onmenselijke propageerde.

Maar ik, oude moralist, ben een uitzondering. Veel mensen hebben tegenwoordig sympathie voor schurken, constateert Ellen terecht. En ze gaat de uitdaging aan de oorzaken van die sympathie te onderzoeken.

Zij onderneemt een speurtocht naar de manier waarop wij morele moed kunnen ontlenen aan verhalen. Daarin is ze wél eigen-gereid en onverschrokken, in een tijd waarin amoreel winstbejag de boventoon voert. Aan het eind van het boek komt ze zelfs met een reeks 'richtlijnen' voor morele moed... 'Dames en heren, de moraal!'

Daarmee neemt Ellen het risico dat ook zij dat woordje 'moralist' krijgt toegesist, en het kan haar niet schelen. Alleen al daarom beveel ik dit boek van harte aan.

En o ja, ook om die andere reden. Dat ook dit boek tot reflectie uitnodigt, reflectie en tegenspraak, dezelfde eis die volgens Ellen aan een goed verhaal mag worden gesteld. Wat mij betreft voldoet *De dappere kijker* ruimschoots aan die eis, zoals uit mijn voorafgaande kritiekpunten mag blijken. Daarover moeten we het nog eens ernstig met elkaar hebben!

Hoofdstuk 1

Verslaafd aan verhalen

Wijze lessen van Dallas

In mijn jeugd was *Dallas*¹ de soapserie waar het allemaal om draaide. Als je de laatste aflevering niet had gezien kon je gewoon niet meepraten. Dan hoorde je er niet echt bij. De dag na *Dallas* gingen alle gesprekken op het schoolplein om de twee Texaanse olieboeren J.R. en Bobby Ewing en hun echtgenotes. Van de twee broers stond J.R. model voor het kwaad. Bobby representeerde het goede. Elke aflevering weer werd Bobby voor uitdagingen gesteld door de gevolgen van de schimmige praktijken van zijn broer. Het omkopen van zakenpartners, het bedreigen en chanteren van tegenstanders, regelrecht liegen, niets ging J.R. te ver. Als gevolg van de wijze waarop zijn broer zaken deed, worstelde Bobby continu met morele dilemma's. Je zag hem voortdurend gekweld in de camera kijken. Iedere aflevering eindigde met een cliffhanger. Iedere week zaten we daarom weer vol spanning aan de buis gekluisterd. Veel leuker dan naar de kerk gaan. En minstens net zo leerzaam. Thema's als liefde, vriendschap, trouw, intrige en bedrog, in een goed verhaal komt

het allemaal aan bod. *Dallas* was een bron van bruikbare inzichten voor een jong meisje zoals ik. Ik leerde dat drank en schaars geklede dames je beoordelingsvermogen aantasten. Ook ontdekte ik waarom je beter niet kunt vreemdgaan. Naast het verdriet van je partner loop je het risico om gechanteerd te worden, of nog erger, op buitenechtelijke kinderen. Ik wilde geen aflevering missen. *Dallas* kijken was een verslaving.

Verhalen vertellende dieren

In zijn boek *The Storytelling Animal* legt Jonathan Gottschall uit hoe dat zit. Het heeft alles te maken met onze hersenen. Ons brein is zo gevormd dat we altijd in de vorm van verhalen denken. 'We are as a species addicted to story. Even when the body goes to sleep, the mind stays up all night, telling itself stories.'² Wij zijn verhalen vertellende dieren, aldus Gottschall. Ons begrip van de wereld, ons zelfbegrip en ons moreel bewustzijn zijn gevat in verhaalstructuren. Ik kan me geen leven voorstellen waarin geen verhalen zouden bestaan. Het zou niet alleen ongelooflijk saai zijn, het zou onmenselijk zijn. Het vertellen van verhalen begint al op vroege leeftijd. Kleine kinderen leven grotendeels in een fantasiewereld, in zelfverzonnen verhalen. Dat noemen we spelen.

Neurowetenschappers hebben bestudeerd wat er gebeurt in onze hersenen als we verhalen horen, lezen of zien.³ Hersenscans laten zien dat we helemaal opgaan in verhalen. We beleven het echt. Wanneer we een verhaal ervaren, al lezend, luisterend of kijkend, staan we de verteller als het ware toe om ons brein binnen te kruipen. De bedenker van het verhaal neemt de controle over onze gedachten over. Zijn fantasie wordt even onze werkelijkheid.

Wat opvalt aan de verhalen die kleine kinderen elkaar en zichzelf vertellen, is dat die verhalen altijd zijn gefixeerd op problemen, grote problemen. Met smaak vertelt Gottschall over de verhalen die hij hoort op de kinderopvang. De kleuters die hij af-

luistert, entertainen zichzelf met gruwelijke fantasieën over gestolen baby's en afgehakte hoofden. Van die kinderen had het allemaal niet hoeven, die brave versies die Hollywood nu maakt van de sprookjes over draken en ridders. Het origineel is veel leuker. Hoe bloediger, hoe beter.

Een grote uitdaging vormt de kern van een goed verhaal. Zonder probleem geen verhaal. Dat geldt ook voor de verhalen die we op latere leeftijd graag horen en vertellen. Zo'n probleem is behalve leuk ook functioneel. We leren ervan. Je kunt verhalen zien als oefenmateriaal. Verhalen geven ons inzicht in de drijfveren van anderen, in de verschillende menselijke emoties en over de soms ongewenste gevolgen van ons handelen. Verhalen zijn onmisbaar voor het ontwikkelen van mensenkennis. Wij mensen beschikken over een waanzinnige collectieve verzameling aan verhalen waarmee we elkaar en onszelf uitleggen hoe de wereld in elkaar zit.

Anders dan het dagelijks leven heeft een verhaal een concreet begin en einde. Althans de verhalen waarmee ik ben grootgebracht. De westerse verhalen, sprookjes, romans, films en televisieseries, volgen allemaal min of meer dezelfde patronen. Dat maakt dat we er betekenis aan kunnen geven. De meeste verhalen, zowel waargebeurde, als verzonnen, bestaan heel simpel gesteld uit een aanleiding, een feitelijke situatie of een gebeurtenis, een handeling die daarop volgt en de consequenties van die handeling. In verhalen gebeurt altijd iets. Dat kan van alles zijn, een reis, een ontmoeting, een sterfgeval, een misdaad, of een leugen, op een of andere wijze slaat het lot toe. Waar het om gaat is dat door die ene gebeurtenis iets in gang wordt gezet. Die ene gebeurtenis maakt het verschil tussen een dag als alle andere dagen en het begin van een verhaal. In sprookjes kondigt dat moment zich doorgaans aan met de woorden 'op een dag...'. In films

zien we het gebeuren. Er komt een mooie vrouw binnenlopen, iemand ontvangt een brief, op school meldt zich een nieuwe leerling, er wordt een lijk gevonden, et cetera.

Naar aanleiding van die gebeurtenis moeten de hoofdpersonen in een verhaal handelen. Ze moeten iets doen (een mand met eten brengen naar grootmoeder die ziek is), of juist niet (van het pad afwijken en door het bos lopen en in dat bos een praatje maken met een wolf). Ze gaan op pad of ze doen iets en van het een komt het ander. Keuzes die de hoofdpersonen maken, hebben gevolgen. Roodkapje wijkt van het pad af. Ze laat zich verleiden door de wolf en vanaf dat moment is ze in gevaar. En niet alleen zij, ook haar grootmoeder. Alles verandert. Dat is waar verhalen over gaan, dat is wat verhalen laten zien. Verhalen laten zien hoe het handelen of het niet handelen op cruciale momenten de wereld op zijn kop zet. Ze laten zien dat jij als hoofdrolspeler van je eigen verhaal invloed hebt op dat verhaal, maar ook op het verhaal van anderen. Roodkapje ontmoet de jager, die haar vervolgens redt en daarmee de kans krijgt haar te laten zien dat hij wellicht een geschikte huwelijkskandidaat is.

De moraal van het verhaal

Of het nu sprookjes zijn of andere stichtelijk verhalen die we gebruiken tijdens de opvoeding van onze kinderen, het gesprek bij de koffieautomaat op het werk over iets wat we de dag tevoren hebben gezien op televisie, of gewoon geroddel, vaak zit er een morele boodschap in het verhaal dat we vertellen. In onze verhalen openbaart zich wat wij ergens van vinden. Het is niet voor niets dat we spreken over de 'moraal van het verhaal'.

In het overgrote deel van de verhalen die we elkaar vertellen, is de moraal vrij simpel. In de meeste films en series die we kijken en de boeken die we lezen, overwint de ware liefde, komt de waarheid boven tafel en zegeviert het recht. Meestal in het laat-

ste hoofdstuk of in de laatste scène. De echte boef wordt gepakt. De vondeling krijgt een lieve pleegmoeder, of, nog beter, vindt aan het eind van het verhaal zijn echte moeder. Die ene asielzoeker krijgt toch een verblijfsvergunning. De orka wordt vrijgelaten. Goed en kwaad zijn helder van elkaar te scheiden en het goede overwint. Er is geen twijfel over mogelijk. Er is geen ambiguïteit. De *bad guy*, een figuur zoals J.R. Ewing is evident slecht. En de *good guy*, Bobby, is evident goed. Dit soort verhalen weerspiegelt onze morele overtuigingen. Ze gaan over belangrijke waarden in onze cultuur, zoals rechtvaardigheid, eerlijkheid en ware liefde. Door het keer op keer te herhalen wordt de juistheid van deze overtuigingen verder bevestigd. Zo dragen verhalen bij aan het vormen van een collectief moreel bewustzijn.

De goede afloop geeft een gevoel van euforie. Daar hoeven we na afloop geen discussies meer over te voeren. Daar voelen we ons gewoon goed bij. Bij dit soort verhalen met een relatief simpel plot en een gegarandeerd happy end word je aan het einde als het ware bevrijd van het verhaal. Je kunt het boek dichtdoen, de televisie uitzetten, of de bioscoop uitlopen zonder daar verder nog mee bezig te hoeven zijn. Bij een happy end komen het ware, het schone en goede samen, en dan is het goed. De 'happy end'-verhalen stellen onze morele waarheden niet op de proef. Ze bevestigen deze. Ze zetten ons niet aan tot denken. Echter, dit soort fijne verhalen hebben doorgaans niet het waardeoordeel 'goed' of 'literair'.

Goede verhalen zijn niet zwart-wit

Verhalen of films die we doorgaans wel als 'goed' beschouwen, hebben niet zo'n simpele boodschap. Literatuur, arthousefilms, kwaliteitsseries uit Scandinavië, we vinden ze goed omdat ze niet zwart-wit zijn, omdat er ruimte is voor ambiguïteit, omdat ze gaan over mensen die twijfelen en menselijke fouten maken

zonder slecht te zijn. Zulke verhalen zetten je aan het denken. Dat kan zijn omdat ze je dwingen om sympathie te hebben voor 'evident slechte' mensen zoals de serial killer *Dexter*, de drugshandelaren in *The Sopranos* en *Breaking Bad*.⁴ Echt goede verhalen halen je uit je comfortzone. Ze laten zien dat goed en fout vaak geen zwart-witkwesties zijn en dat het goede niet vanzelfsprekend overwint. Denk aan *Tess d'Uberville*, Isabel Archer uit *The Portrait of a Lady*, *Anna Karenina*, *Effi Briest* of Sugar, de prostituee uit *The Crimson Petal and the White*.⁵ Deze vrouwen leven na het laatste hoofdstuk niet 'nog lang en gelukkig'. Het lot van deze vrouwen illustreert hoe onrechtvaardig het leven twee eeuwen geleden was voor vrouwen. Deze verhalen vragen om nieuwe denkbeelden. Ze laten zien dat bepaalde denkbeelden echt een beperkte houdbaarheidsdatum hebben. Ze vragen om maatschappelijke vernieuwingen. Net als in het echte leven hebben ze geen *happy end*. Maar het zijn wel de verhalen of films die doorgaan als klassieker. Toch zijn verhalen die slecht aflopen moeilijker te verteren. Het recht dat niet zegeviert, de liefde die niet overwint. Het is niet fijn als de held of heldin sterft in de laatste scène.

Een oneerbaar voorstel

Ik vind vooral de verhalen waarin het niet zo evident is wat nu precies het goede is om te doen het meest interessant. Verhalen die knagen. Verhalen die je aan het denken zetten. Verhalen die je uitnodigen tot reflectie. Films waarbij je na afloop sterke behoefte hebt om er nog even over te praten. Neem *Indecent Proposal*,⁶ het verhaal van een jong en gelukkig echtpaar met geldproblemen dat door een rijke heer ernstig in verleiding wordt gebracht. David (Woody Harrelson) en Diana (Demi Moore) zijn op vakantie in Las Vegas. In het casino trekt de mooie Diana de aandacht van John Gage (Robert Redford). Gage is charmant. En Gage heeft geld. Hij is multimiljonair en kan alles kopen. Nou ja, alles? De vraag is of hij

de liefde van Diana kan kopen. Hij biedt het stel een miljoen dollar in ruil voor een nacht met deze mooie vrouw. David en Diana overleggen het aanbod een nacht lang. Uiteindelijk zwichten ze voor het grote bedrag. Ze gaan met de multimiljonair in zee. Niet alleen figuurlijk, ook letterlijk, want Diana brengt de bewuste nacht met Gage door op zijn luxe jacht ergens midden op de oceaan. Wat er precies gebeurt krijgen we niet te zien. En we horen er niets over want David en Diana spreken af om het er niet over te hebben. Heel begrijpelijk. Maar thuisgekomen kan David het gebeurde niet loslaten. Ook dat is heel begrijpelijk. Heeft Diana iets voor die ander gevoeld? Zij wil er niet over praten. Hij kan er niet mee leven. Wat hebben ze Gage verkocht? Hun eigen liefde? Ze raken die kwijt. Ze krijgen ruzie en uiteindelijk gaan ze uit elkaar. Hun liefde blijkt uiteindelijk niet bestand tegen dit schaamteloze voorstel van de miljonair.

Als kijker snap je de verleiding. De film nodigt uit tot een gedachtespel. Wat zou je zelf doen als je zoiets zou worden aangeboden? Het is maar een nacht. Met een miljoen dollar kunnen ze al hun dromen verwezenlijken en die Gage lijkt best sympathiek. Hij zal Diana zeker hoffelijk behandelen. Maar je snapt ook heel goed waarom ze nooit op het voorstel hadden moeten ingaan. Het is een duivelspact dat ze sluiten. Dat kan alleen maar slecht aflopen. Faust, een bekend thema dat vaak in verhalen terugkomt. De film leert je iets over het geheim van de liefde. Niet zozeer door het plot van het verhaal. Maar door wat je als kijker ervaart op het moment dat je meeleeft met het tweetal. Het is een geweldig fascinerende film. Waarom begrijpen we allemaal dat ze het niet hadden moeten doen, dat dit nooit goed zou kunnen aflopen? Waarom is dat zo?

De film gaat overigens verder. Gage heeft vrij snel in de gaten dat er door het liefdesverdriet van Diana ruimte is ontstaan die er

voorheen niet was. Hij maakt avances naar haar en slaagt erin haar te verleiden. Maar van echte liefde is geen sprake. De relatie houdt geen stand. Dat zou een mooi einde zijn van de film. Allemaal verliezers. Jammer genoeg koos de regisseur voor een zoet staartje. De film loopt 'goed' af. In de laatste scène vinden David en Diana elkaar weer. De film leunt op twee boodschappen: 'liefde is niet te koop' en 'ware liefde overwint'. Die laatste scène doet wat mij betreft afbreuk aan het verhaal. Ik vind het een heel ongeloofwaardig einde. Het klopt niet. Maar waarom eigenlijk niet?

Tussen feit en fictie

Een verhaal als *Indecent Proposal* bevat waardevolle lessen over liefde, vertrouwen en loyaliteit. De film laat zien hoe een kleine verkeerde beslissing desastreuze gevolgen kan hebben. De film laat zien hoe kwetsbaar liefde is. De tragiek van Diana en David is dat ze zowel dader als slachtoffer zijn. Ze lijden omdat ze niet overweg kunnen met de gevolgen van een foute keuze. Om te begrijpen of om te voelen wat deze mensen meemaken, maakt het niet uit of het verhaal 'waargebeurd' is of niet. Als de personen in een verhaal, de personages, maar overtuigen. De karakters moeten 'net echt' zijn. Je moet je op een of andere manier met ze kunnen identificeren. Dat is wat goede verhalen doen. Ze dwingen je om je te verplaatsen in het perspectief van de ander. Wat zou jij doen als je in zijn of haar schoenen stond?

Als een verhaal is verfilmd, of nog beter, als serie is te zien is op Netflix, heeft het een groot bereik en kan het dus echt impact hebben. Dat dachten de makers van *13 Reasons Why*⁷ ook. In deze serie wordt in dertien afleveringen het verhaal verteld van Hannah Baker, een pubermeisje dat zelfmoord pleegde. Iedereen die een rol heeft gespeeld bij haar keuze er een einde aan te maken, krijgt na haar dood een doos met zeven cassettebandjes toegestuurd. Op

deze bandjes geeft Hannah de dertien redenen van haar zelfgekozen dood. Eigenlijk alles wat mis kan gaan in het leven van een pubermeisje komt aan de orde: stalken, verkrachting, getuige van verkrachting, delen van naaktfoto's op social media, homoseksualiteit en nog veel meer. De hoofdrolspeler gaat al snel vervelen en de serie is te kitsch om echt te boeien. Toch raad ik iedere ouder van prepubers aan ernaar te kijken met de kinderen. De film is een waanzinnig goede gesprekstarter. Snap je waarom je nooit naaktfoto's van jezelf naar je vriendje moet sturen en al helemaal niet naar een vreemde? Als je getuige bent van een misdrijf moet je daarover praten! Als een meisje nee zegt, bedoelt ze ook echt nee.

Daarmee wil ik niet suggereren dat we alle verhalen moeten zien als opvoedkundige tools. Ik geloof niet in kunst als instrument. Literatuur, verhalen en films hebben als primair doel om te entertainen. De kwaliteit van een werk hangt af van de entertainmentwaarde en van de overtuigingskracht. Is het goed geschreven? Zijn de beelden mooi? Weet het verhaal onze aandacht te grijpen en houden? Zijn de karakters consistent? Hebben ze diepgang? Is het plot verrassend of origineel? Allemaal zaken die minstens zo belangrijk zijn als de morele lessen die we kunnen leren van een verhaal. Het is aan de lezer en de kijker om het verhaal te interpreteren. Esthetische kwaliteiten en morele kwaliteiten zijn niet noodzakelijk met elkaar verbonden.

De kwaliteit van een werk staat los van het morele karakter van de schepper. Er zijn genoeg oersaai films gemaakt met een goede morele boodschap. Ik vind *Pulp fiction* en *Kill Bill* briljante films ondanks het buitensporige geweld. Céline schreef prachtige boeken. Dat hij een antisemiet was doet niets af aan de kwaliteit van *Dood op Krediet* en *Reis naar het einde van de nacht*. Kevin Spacey is een topacteur. Het verbaast me eerlijk gezegd niets dat #hijook onderuitging in de #metoo-affaire. Hij is een *bad guy*,

maar dat zegt niets over zijn acteerprestaties in *House of Cards* en *American Beauty*. Dat ik graag kijk naar *House of Cards* betekent niet dat ik instem met het gedrag van Spacey buiten de set.

Tussen feit en fictie bestaat een bijzondere spanning. Mensen hebben niet altijd door waar de grens ligt. Daaruit bestaat precies de aantrekkingskracht van verhalen. Als we het boek dichtslaan of de televisie uitzetten zijn we weer terug in de realiteit. Maar soms is het lastig en lukt dat niet. Zoals in de tijd van de radio-uitzending van het hoorspel *War of the Worlds*. Dat was in 1938 een echte rage.⁸ Het hoorspel is zo bekend omdat er naar aanleiding van die radio-uitzending een ware massahysterie ontstond. Heel Amerika was in de ban van dit door H.G. Wells geschreven sciencefictionverhaal. Niet alle luisteraars waren in staat om feit en fictie te scheiden. Sommigen hadden niet door dat het om een verzonnen verhaal ging. Er brak ware paniek uit toen werd aangekondigd dat Marsmannetjes onze planeet aanvielen. Het verhaal gaat dat mensen massaal uit de steden wegvluchtten en dat ze meenden echt de lichtflitsen van de hittestralen te zien of de zwarte rook te ruiken. Dat zegt iets over kwaliteit van het verhaal en het gekozen medium.

In onze huidige tijd vormen internet en sociale media een uitdaging. Het wordt steeds moeilijker om onderscheid te maken tussen verzonnen en waargebeurde verhalen. Het is veelzeggend dat we ijveriger zijn in het verspreiden van nepnieuws op sociale media dan in het verspreiden van echt nieuws. Het gaat er niet om of het waar is, maar of het een goed verhaal is. Onze fantasie doet de rest. In ons hoofd maken we de verhalen en hun hoofdrolspelers echt.

De 'mensen van inkt' uit boeken en de monochromatische personages van het witte doek hebben een levende presentie in de

echte wereld. Dat is het geheim van fictie. De hoofdpersonen zijn net echt. We maken geen onderscheid. De scheidslijn tussen feit en fictie is soms vaag. Daar is een simpele biologische verklaring voor. Dat hebben de eerdergenoemde neurowetenschappers laten zien met MRI-studies. Het brein maakt geen onderscheid tussen fictie en echt. Met andere woorden: op het moment dat we *Dallas* kijken, bestaat J.R. Ewing echt. Dan is hij een echt mens. Als we het karakter van Donald Trump proberen te begrijpen vinden we het heel normaal om aan Frank Underwood (de president uit *House of Cards* gespeeld door Spacey), te refereren. Er circuleren zelfs quizzen op Facebook waarin we mogen raden van wie de quote is, van Trump of van Underwood. Sterker nog, de acteur Kevin Spacey zelf legt regelmatig het spel stil in *House of Cards* om zich tot de kijker wenden. Hij blikt dan recht in de camera en vertelt ons hoe hij er werkelijk over denkt. In antwoord op de vraag van Steven Colbert in *The Late Show* legde hij uit tot wie hij zich eigenlijk richt op dat soort momenten. Het is niemand anders dan Donald Trump die hij aanspreekt als hij door de vierde muur heen speelt. Fictie en realiteit versmelten.

Het is dus heel begrijpelijk dat we steeds meer moeite lijken te hebben om onderscheid te maken tussen de opvattingen van de schrijver van het verhaal en de opvattingen van de hoofdpersoon. Of de opvattingen van een acteur en het personage dat hij speelt. In mijn betoog bestaat Kevin Spacey uit ten minste drie personen: de acteur (de professional); de persoon (zijn privéleven) en Frank Underwood (zijn personage). Die drie moeten we onderscheiden.

Schurken en helden van Eva tot Netflix

Tot slot, dat beeld uit de jaren zeventig van de twintigste eeuw, toen alle gezinnen gelijktijdig thuis zaten te kijken naar *Dallas* is achterhaald. Dat was toen. Vandaag de dag is het aanbod van

verhalen en het aantal bronnen van verhalen vele male groter en daarmee ook de diversiteit aan verhaaltypen. Als gevolg daarvan is het effect van de verhalen op ons collectieve bewustzijn minder eenduidig. Met de opkomst van internet en commerciële televisie hebben series en films nog steeds de functie van sociale lijm, maar meer fluïde en ongrijpbaarder dan vroeger. In plaats van een of een paar gemeenschappelijke verhalen leven we in een wereld met heel veel grote en kleine verhalen die elkaar soms botweg tegenspreken.

Dat betekent dat we steeds kritischer moeten kijken naar de verhalen. Die van anderen, maar ook die van onszelf. Er is meer behoefte aan duiding. Ethische vraagstukken vormen vaak het thema van een verhaal. Omgekeerd kleuren de verhalen het publieke debat. We praten over de boeken die we lezen en de films die we kijken. Het is de taak van filosofen zoals ik om die verhalen kritisch te bekijken. Welke lessen kunnen we leren? Hoe is mijn eigen moraal gevormd door verhalen? Waarom interpreteren we verhalen op een bepaalde wijze? Is een andere interpretatie ook mogelijk?

In de volgende hoofdstukken laat ik aan de hand van verhalen over helden en schurken uit populaire series, films en de Bijbel zien waarom we beter Netflix kunnen kijken dan Kant lezen. Verhalen zijn, in tegenstelling tot filosofische teksten, een noodzakelijk ingrediënt voor het ontwikkelen van een moraal. Fictieve personages zijn collectief eigendom. Iedereen kent ze, of kan ze leren kennen. Dat maakt goede gesprekken over hun daden mogelijk. Waarom vinden we sommige handelingen gewoon dom en andere ronduit immoreel?

De eerste echte held in dit betoog is Eva. Zij verkoos kennis van goed en kwaad boven de gelukzalige positie van onwetendheid,

en snoepte van de appel. Daar had ze wel lef voor nodig, want de prijs was hoog: baren in pijn. Het snoepen van de verboden vrucht is geen zonde, maar juist *the right thing to do*. Na die daad van Eva is de mens mens (met geweten) geworden. Een vergelijkbaar 'ontwaken' of 'mens worden' zien we ook in andere schepingsverhalen zoals *Pinokkio* en *The Matrix*. Waarom wordt Eva als zondares afgespiegeld en is Neo, de hoofdpersoon uit de *The Matrix* een held?

Een boek over helden kan natuurlijk niet zonder schurken. Iconische schurken als J.R Ewing, Gordon Gekko, en Frank Underwood worden ten tonele gevoerd. Wat maakt hen zo slecht? En waarom bewonderen we deze mannen?

Een bijzondere rol in het betoog is weggelegd voor Clint Eastwood. Hij komt in twee hoofdstukken voor. Eerst als Frankie Dunn, de hoofdpersoon van *Million Dollar Baby*. In dit verhaal is Eastwood een tragische held. Een held omdat hij ervoor kiest zijn eigen morele geweten te volgen en niet blind te vertrouwen op de priester (of het woord van God). Dat is moedig. In een ander hoofdstuk lezen we waarom twee andere Eastwood-karakters, de revolverheld Inspector Callahan (*Dirty Harry*) en de Koreaveteraan Walt Kowalski (*Gran Torino*), als morele rolmodellen hun houdbaarheidsdatum hebben overschreden.

In het laatste hoofdstuk spelen de hedendaagse Netflix-helden de hoofdrol. Dit zijn complexe karakters die het, net als wijzelf, soms niet weten. Deze hedendaagse helden durven daar eerlijk voor uit te komen. Het zijn mensen die openlijk twijfelen, fouten maken en daarvan leren. Mensen met wie we ons kunnen identificeren, simpelweg omdat ze niet perfect zijn. Kortom, karakters die je die ene brandende vraag doen stellen: wat zou jij doen als je in hun schoenen zou staan?